

A. 4478.

2. 1. 1. 1. 1. 1.

31. 11. 1831.

+ 115

Yantje Mullerijer

Konja. Linn.

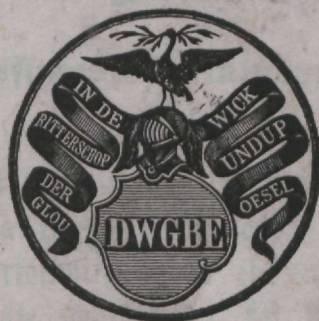

Seädmisfed

tallorahwa

rentima luggu kinnitamisfeks

Saremaal.

Kurrefare linnas,

trükkitud Ch. Asfajrey kirjadega.

1865.

Zeitschrift

für

die Naturwissenschaften

und
Medizin.

Verlag von

Carl Mayer in Leipzig

1887

Nende seädmiste peäle on Keisri Herra oma käega kirjotanud: **Culleb täita.**

Peterburri linnas,

fel 19^{mal} Kiiunla-kuu päwal 1865.

Seädmisfed

tallorahwa rendima luggu kinnitamiseks Saremaal.

I. Esimesesed kinnitamisesed.

§ 1.

Seädmiste läbbi, mis siin luggeda, kinnitakse tallorahwa luggu Saremaal, ni hästi nende luggu, kes pärrismoisa made ehk moisnikkude, ehk muud koggoduste made, kui ka kirgo made peäl ellamas on. Nende seädmiste läbbi sawad need käsfud, mis tännini Saremaal Liivlandi tallorahwa seäduſse ramatuſt, 1819mal aastal wäljaantud, findlad ollid, parrandatud ja monned käsfud, nago XI. § 32. 34. 35. 418 ja 479 kuni 497 tühjaks tehtud ja mudetud.

E i s ſ a. Nende tallorahwa luggu, kes Saremaal kronomoisa made peäl ellawad, saab krono moisade wallitſuſse poleſt iſe seädmiste järge toimetud.

§ 2.

Keik kontrahhti kauba teggemisfed, mis tän-
nini tehtud said, ning nende seädmiste kulutamisse
aial maksid, ei sa nende ue seädmiste läbbi mitte
tühjaks tehtud. Siis ükspäinis, kui teo orjusse
kaup mitmeks aastaks tehtud, peab kaup nende
seädmiste § 49. ja 50. järrel lühhendatud sama.
Touset riid wanna kontrahhtide pärrast, siis moiste-
takse kohhut nende käskude järrele, mis kontrahhti
teggemisse aial maksid. Kui kontrahhti aeg täis
saab, siis peab pu=ma piddaja omma pu=ma nenda
moisa wallitussele kätte andma, kuidas kontrahhtis
finniud on. Agga polle kontrahhtis mitte ülles-
pandud, et pu=ma piddaja, kui ta pu=maad parre-
maks on teinud, selle parremaksteggemisse eest isse-
ärranis makso saab, siis peab ta selle tassumissegä
rah hul ollema, mis § 55. selle asja polest finnitab.

§ 3.

Kui needfinnatsfed seädmisfed kulutatud on, siis
on moisa wannemattel nenda kui tännini (wata
VIII. käst, tallorahwa seädusfes, 1819mal aastal
wäljaantud) mitte teggemist nende maksudega, mis
tallorahwas, kes nende pu=made peäl asfutud, siit
sadi maksnud ehk nende kohhus olnud tehha, olgo
maksud peade peält ehk made peält, mis nende käes
ollid. Nendasammoti polle moisawannemad mitte
funnitud, tallorahwast nende ellamisse polest aitada.

L i s t a. Nende moisade, kus moisatvannemad tännini pearahha omma tallopegade eest, kes orjuse peäl ollid, on maksnud, peatvad moisatvannemad jenni nende eest ka eddespidi pearahha maksma, kui nemmad orjuse peäle jävad.

§ 4.

Saab Saremaalt ühhest pärrismoisast mümisse, pärrandusse, jäggamisse ehk mu wiil tük ärrawoetud, siis ei woi uus mois, seätud wiil ja kohto loaga, mitte ennem moisaks arwatud sada, kui temmal weed, sood ja muud tühjad maad arwamatta, keigewähhemalt 600 Sarema wakkamaad moisamaad (teeb liggi 162 tessätini maad) on ja nende seas mitte wähhem kui 200 wakkamaad (teeb liggi 54 tessätini) põllomaad on.

§ 5.

Moisade kattijäggamist, mümisse ehk jäggamisse läbbi, ei sa mu wiil lubbatud, kui et iggal moisal wähhem moisamaad ei olle, kui § 4. kinnitud on. Selle läbbi kelakse ärra, et moisadest, mis suremad ep olle, kui § 4. kinnitab, jäud ärra ei woeta.

II. Tallorahwa

rentmade piride kinnitamine ja ärrajäggamine moisa madest.

§ 6.

Sarema moisnikkud töotawad, et kül keit maad moisa piri sees nende ommaks jäwad, neist

madeft ni paljo tallorahwale ühtepuhko kašfukš anda, kui § 7 neift feädmištest finnitab, miš ifka makšo al olnud ja tallorahwa rentmaakš nimmetakše, kui moišnifkudele nende eeft jündsa renti makšetakše. Moifawannemattel ep olle lubba jedda maad mu kätte ärrarentida ehk ärramüa, kui ükšpäinifš tallo- rahwa koggokonna liifmette kätte.

§ 8. § 8 kuluab, miš lal ükš tallorahwa rentmaga teine luggu on.

§ 7.

Tallorahwa rendi maakš arwatakše keif maad, kelle peält makšufid tulleb makšta, miš pu-madekš on ärrajäggatud kui nad ka muido išeärranis on ja miš 22fel Kүүnla-ku päwal 1851fel aastal tallorahwa käeš teorendi peäl olli ja pu-maakš nimmetadi. Agga tallorahwa rendi maakš ei arwata mitte neid ma kochti, kelle peält kül tallomehhed 22fel Kүүnla-ku päwal 1851fel aastal ellafid, agga mitte kui pu-mayiddajad, waid kui moifateenrid, ma-kohhad, miš moifa weškide, tulingutte, körtšide, kiwimurdude, klinkride ja mu wabrikutte jure ollid antud ehk põllohoidjatte ja metsawahhtide käeš, rahha palga ašsemel. Selle wašto arwatakše ka keif pu-maad, miš 22fel Kүүnla-ku päwal 1851fel aastal jellepärrašt moifa al ollid, et neil perremeešt ep olnud, mitte moifa, waid tallorahwa rendi maakš.

§ 8.

Moisawannemattele lubbatakse, kui tallorahwa rendi-maad rahharendi peäle sawad, kues oõsa tallorahwa rendi-madest moisa ma jure wõtta ennamiste seks tarwis, kui nende peäle tahtwad moisa sullased asfutada ja maad neile palgaks anda; se asfi peab nenda sündima, kui § 9. ja 10. õppetab.

§ 9.

Kui paljo tallorahwa rendi-madest moisa ma kõrwa sünnib wõtta, saab teshätinide järrele arwatud. Ükspäinib täinid tallorahwa rendimaad sünnib moisa alla wõtta, ja mitte tükkid mitmest tallokohtadest. Enne finnitamist, et moisamaad tallorahwa rendimadest on ärrajäggatud, peab moisa wallitsus kihhelkonna kohtule teädaandma, kas tal nou on, tallorahwa maast moisa alla wõtta ehk mitte, ja kui tal se nou on, mis pu-makohhad nimmelt temma seks ärrawallitsenud ja ühtlase arro andma, mitto teshätini maad tallorahwa käes ülleüldse on ja mitto teshätini temmal nou on, tallorahwa maast moisa alla wõtta. — Kui kihhelkonna kohhus sedda arroandmist holega läbbiwaatnud ja selle peäle julgeks sanud, et tallorahwa maad, mis moisa wallitsus moisa alla tahhab wõtta, ennam ep olle, kui kues oõsa seest maast, mis tallorahwa käes on, siis annab kihhelkonna kohhus moisawallitsussele selle ülle tunnistusse kirja.

Lisja. Moisatallitusfel polle ka siis mitte lubba, tallorahwa rentmadest tükki moisa alla wötta, kui need tükkid mitmest tallokohtadest palju wähhem, kui kues ośsa tallorahwa rentmaast on, ja isegi siis mitte, kui temma sellepärast, et temmal wähhem kui kuus pu=maad on, agga iggaküś neist surem, kui kues ośsa feigest tallorahwa rentmaast, ommast õigusest ilma jääks, kues ośsa tallorahwa rentmaast moisa alla wötta.

§ 10.

Kui moisnik kihhelfonna kohtule omma nou teadaannund, mõnned pu=maad moisa alla wötta ja sedda tunnistusse kirja, kellest § 9 rägib, kihhelfonna kohto polest kätte on sanud, siis polle temmal mitte ennem lubba nimmetud pu=maad moisa alla wötta, kui temma siin alnimmetud käsud ep olle täitnud.

1) Moisnik, kes üks kolmandik kuendamast ośsast tallorahwa rentmaast moisa alla tahhab wötta, peab enne sedda kihhelfonna kohto ees tõeks teggema, et kolmas ośsa feigest moisa pu=ma kohtadest rahharendi peäle on antud, ehk mumisē läbbi tallorahwa pärrisels on sanud. Kes teist kolmandikko kuendamast ośsast tallorahwa rentmaast moisa alla tahhab wötta, peab nisammoti ennem tõeks tunnistama, et kaks ośsa feigest pu=ma kohtadest, ja kes kolmandama kolmandikko moisa alla tahhab wötta, et feif pu=ma kohhad rahharendi peäle on antud ehk tallorahwa kätte on müdud.

2) Moisnikko kord on, omma nou, pu=

maad moisa alla wõtta perremeeestele, kelle käes pu-
maad on, ühheksa kuud ennem teadaanda, kui kon-
trahiti aeg ärralõppeb. Kui kontrahiti aeg lõppend,
on moisawallitsusel õigus, endist perremeeest pu-
maalt lahtilasta, agga mitte ennem, kunni ta tem-
male ehk wiimse aastase rendirahha, mis perremees
pu-ma eest maksis, ehk ni palju rahha on maksnud,
kui perremees pãwade aasemel rahha renti ühhe
aasta eest pakkus.

Lisja. Pu-maad, mis tallorahwale on müüdud, ei woi
sest pãwast, kus moisnik müümisse kontrahiti alla omma
nimme kirjotas, mitte enam moisa alla wõetud sada.

§ 11.

Moisa-made ja tallorahwa renti-made jägga-
misse jures on karja-ma, metsa ja mu tarwiduste
polest, mis tallo rendi-ma piriis, needsinatsed seäd-
missed tähhelepanna:

a) Kui moisa ja walla karjamaad tännini
ühhes tükkis olnud, woiwad ka pãrrast
tallorahwa rendi made lahutamist moisa
maast, ühtetükki jada.

b) Kui tallorahwas wiimisel kolmel aastal
moisa metsas lomadele karjamaad on sanud,
peab se luggu senni eddespidi ka ollema,
kunni moisa polest neile isseãrranis karja-
ma antakse, sündko se andminne enne ehk
pãrrast tallorahwa rendi made jãggamist

moisa madest ehk jäggamisse aial. Selle jures peab nimmelt teadaantud sama, mis perredele moisa metsas karjamaad antud on, mis lomadele ja mitme lomadele, mil aial ja mis sugguses moisa metsa jäus tallorahwale karjamaad enne olli ja nüüdki jänud. Moista on muidogi, et mets, kus tallorahwa lomad ka peäl käiwad, sellegi pärrast moisa jäuks jääb.

c) Seäl, kus iggäühhe perremehhele omma karja-ma ja heinamaad on antud, ja aega möda mets peäle kassub, on rentnikkul kül lubba metsa omma tarwidusses pruvida, agga mitte ennem müa, kunni temma pu-maad ennesele pärriseks ostnud. Koggo-konna kohtul on selle ülle walwada. Kui pu-ma pärriseks müdud, on järgewaatinne senni tarwis, kunni ostmisse hind tükkis selletatud on.

d) Kui monnedele ehk keikidele pu-madele karjamaad on ärrajäggatud ning mets karja-ma peäl on, ja kui perremehhed metsa tännini pruwinud on, woiwad nemmad ka eddespiddi metsa pruvida, agga koggo-konna kohhus moistab moisawallitsusse loaga, kui paljo ja kus kohhal iggäühhel lubba puid rainda ja panneb tähhele, et ka nenda sünnib.

§ 12.

Wahhe, moisa=ma ja tallorahwa renti=ma wahhel on moisawallitsusfel koggokonna eestkostjadega ma peäle piri kiwwidega mahhapanna. Se assi peab kahhe aasta sees nende seäduste fulutamissest ja mitte hiljem lõppetud ollema, kummi 1seks Oktobriku päwaks 1867. Moisa wallitsus peab enne kui seätud aeg ärralõppeb, fihhelsonna kohtule kirjaga sest teädust andma, et se tö sündinud, kui palju piride kiwwid mahhapandud ja kus nad leida on. Koggokonna eestkostjad peawad fihhelsonna kohto ees töeks tunnistama, et neil ni palju maad on, kui neil tallo=rendimaad 22sel Kүүnla=kuul 1851 on olnud ja kui nemmad wahhega mitte rahhul ep olle, sedda siis fihhelsonna kohtule teäda andwad.

Lisja. Piri kiwwide arro assemel, mis sees § küsiti, wiwad ka ma=moõtmisse kaardid fihhelsonna kohtule näidetud sada.

§ 13.

Kui fihhelsonna kohhus moisawallitsusse kirja läbbiwaatnud, et piride wahhe on finnitud, ja kaebdussed on kuulda wõtnud, mis koggokonna eestkostjadest piride wahhe pärrast ehk on tehtud, ja nende läbbikatsumisses isse moisa on läinud, ja kui tarwis olli, uut piride wahhet on seädnud, finnitab fihhelsonna kohhus wimaks piride wahhet ja annab moisawallitsussele sellepärrast tunnistusse kirja.

Lisfa. Kui piride wahhe finnitamisse jures ühtlase ka maad wahhetakse, siis peab piride wahhe finnitamine nenda sündima, kui § 16 seab.

§ 14.

Kui piride wahhe finnitatud on, siis peawad kirja sees, mis selle asja pärrast wäljaantakse, need pu=maad nimmetatud ollema, mis moisa wallitsus eddespidi moisa alla tahhab wötta, kui moisawallitsus selle pärrast teadust annud, nenda kui § 9 neist seadmistest käsib.

§ 15.

Kui moisamaad ja tallorahwa rendimaad, nago § 7. finnitab, tahhetakse wahhetada, siis on se asst § 16. ja 17. möda ja siis ükspäinis woimalik, kui

1) moisawallitsus wahhetamist sellepärrast so= wib, et wakkamaad saaksid ühte kohta ja kowwer= dused moisa ja walla piri wahhel saaksid kautud ja piriid sirgetes aetud, Agga nisuggune wahheta= minne lubbatakse ainus ni kaua kunni moisa ja tallorahwa rendimade wahhel piride wahhe eddes= piddi finnitatud weel ei olle, ja

2) kui möllemad, moisawallitsus ja pu=ma= piddajad isse tahtwad maad wahhetada, sedda wah= hetamist sünnib iggal aial, enne ja pärrast piride wahhe teggemist, kui möllemad lorda sawad, olgo wakkamade ühhendamisfeks ehk mu tarwidusse pärrast.

§ 16.

Kui moisawallitsus maad tahhab wahhetada, siis on temma kord õigel ajal, se on enne kui moisa ja tallorahwa renti-made piride wahhel wahhe on kinnitatud, made hinna ärraarwamiisse kommissionile (Taxations-Commission), mis Liivlandi-ma moisenikkude kredit-kassa polest seätud on, omma nou teadaanda, et tahhab tallorahwa wakkamaad ja moisamaad nenda wahhetada, et igga tallomehhe wakkamaad ühheskous on, ja kaks ma kaardi selle nimmetud kommissionile sata, kus teise kaardi peäle tallorahwa rendimaad üllespandud on, nenda kui nemmad tännini nende käes olnud, ja teise kaardi peäl need maad, mis temma nüüd moisa madest wallarendi made assemel wallale tahhab anda. Kui möllemad maad ühhesuggused sured ja head, siis tunnistab nimmetud kommission kirja läbbi, et tallorahwa rendimaad, mis moisa made wasto peawad wahhetatud sama, mitte parremad ep olle. Wannutud made-möötja panneb siis, selle tunnistusse kirja peäle, nago moisawallitsus tahtnud, wallarahwa koggokonna eestkostjade nähhes, holega piride kiwid piride peäle ja sadab kihhelkonna kohtule pärrast tehtud töö, protokoll kirja seätud wiil. Kui kihhelkonna kohhus keik koggokonna eestkostjade wastoräkimised on läbbikatsunud, ja mis tössised, on tähhelepannud, siis kirjotab kihhelkonna kohhus moisawallitsussele kirja, et made wahhetamine on

korda läinud, ehk kelab, kui tunneb, made wahhetamist ärra. Kihhelkonna kohto tunnistusse kirri, saab made hinna arwamisse kommissioni kirjaga, made = möötja kaartide ja kirjaga moisa wallitsusse polest Sare = ma tükkiks aiaks seätud (temporairen) jäule Liimlandi = ma kommissionist tallorahwa asjade seädmissekä sadetud.

Sesinnane kommission nääb asja läbbi, ja kui tunneb, et keif wahhetaminne sündsä wiisil ja kääso järrel on sündinud, siis seab kui tarwis on, et wahhetaminne ueste peab läbbiwadetud sama, ehk finnitab made wahhetamist ja ued pirid ja annab kihhelkonna kohtule sest arro.

§ 17.

Kui möllemad wahhetajad hea melega tallorahwa rendi ma = tükki moisa ma = tükki wasto tahtwad wahhetada, siis lähhäb ülle sedda, mis § 16 finnitäs, et ma = kaardid peawad tehtud, ja ma = tükkid peawad hinna polest ärraarwatud sama, kas ühhesuggused, ja et kihhelkonna kohhus madewahhetamist peab läbbiwaatma ja finnitama, ja et pu = mapiddajad, kelle käes ma tük, mis peab wahhetud sama, praego on, wahhetamisega sünniwad — wahhetamisese jure weel tarwis, et keif koggokond wahhetamist hea melega lubbab. Sedda lubba peawad keif koggokonna kohto liikmed ja walla wöörmündrid kihhelkonna kohtus andma, ja saab nende lubba-

minne protokolli ülespandud. Et koggokonna eestkostjadel, se on koggokonna kohto liikmetsel ja walla wöörmündritel õigus on, keige koggokonna nimmel lubba wahhetamisefes anda, sefes peawad nemmad kihhelfonna kohtule kirja näitma, et keik walla perremehhed neid käsfinud, nende nimmel, made wahhetamisefes lubba anda.

§ 18.

Tallorahwa rendimaad, mis rentnikkude käes, ja sel wisil kui § 15—17 õppetab, moisa made wasto peawad wahhetatud sama, ei woi, kui kontrakti aeg weel täis ep olle, nende käest mitte muido ärrawoetud sada, kui nende omma lubbamisega. Agga ka siis, kui kontrakti aeg täis on, ja kui rentnikko maast, mis enne temma käes olli, neljas ossa on wahhetatud, ja rentnik ue maga rahhul ep olle, siis on temma õigus rendimaad üllejätta ja moisawallitus peab temmale aastase rendirahha ehk ni paljo tassuma, kui wiimse aasta pu=ma rent wäärt olli. Kui paljo rahha temmale tulles maksta, olgo ta teo=päiwi teinud ehk wiljarenti maksnud ehk rahha ja teo=päwadega omma renti selletanud, sedda tunnukse sest rendirahhast, mis rentnik isse omma pu=ma eest on tahtnud maksta.

Liisa. Kihhelfonna kohto moistmisje läbbi, woib moisawallitus sest rahhamaksmisest lahti sada, kui töeks tunnistab, et pu=maast ärrawoetud ma asjemel rent-

nikkule nisamma sured ja head maad moisa polest antud on, kui temmal enne sedda olli ja et wahhetamisse läbbi ei pu=ma hind, egga pu=ma sissetulleminne polle wähhemaks sanud.

§ 19.

Nenda kui § 15—18 öppetab, sawad kahhe moisade ja küllade maad wahhetatud, et ühhe tükki sawad, kui nende pirid wastakutte on ja ühhe moisawallitsusse al on. On wakkamaad kahhe moisa tallomeeste pärralt, agga kahhe moisa wallitsusse al, siis on möllemattel õigus, made wahhetamist küssida, et wakkamaad ühte tükki sawad, sedda möda kui § 15—18 käsikwad, ja ei woi teised pu=ma piddajad, et kül teise moisa järrele, wahhetamist neile mitte keelda.

§ 20.

Arwab moisawallitsus tarwis ollewad, et tallorahwa renti=maad rentnikkude kätte saaksid teistwisi jaggatud, kui tännini olnud, ilma et ta rentmade pirid ja tallorahwa renti=maad wähhendab; ehk tahhab temma ükspäinis mönnede perrede maad wahhetada, siis peab temma jaggamisse nou kihhelsonna kohtule teädaandma. Kihhelsonna kohhus peab järgewaatma, et rentnikkude made wahhetamine, ei tallorahwa rendi=maad ülleüldse ei kahhane egga ühhegi õigust ei rikku. Agga on moisas weel teo=orjus, siis on kihhelsonna kohtul ka sedda tähhele panna, et made wahhetamisse läbbi teo=orjus raskemaks ei

lähhe. Siis annab kihelkonna kohhus omma heaks arwamisega sedda asja made hinna ärraarwamisese kommissionile (§ 16) holeks. Sesinnane kommission kui ta mollematte made hinna holega läbbikatsunud, annab asja Sarema tüktiks aiaks seätud Liwlandima kommissionile tallorahwa asjade seädmisses, sedda finnitada. Agga kui pu=ma=mehhed isse hea melega wahhetamisega ei sünni, siis ei woi wahhetamine mitte ennem sündida, kunni nende kontrahiti aeg täis saab. Agga kui kontrahiti aeg täis sanud, siis woivad pu=ma=piddajad, kelle pu=maalt neljas ossa ilma nende loata on ümberwahhetatud, omma pu=maad üllejätta, ja sawad moisa wallitsusse polest tassumisese rahha, nenda kui § 18 sedda teädaannab.

L i s s a. Kui made jaggamine mitte moisa wallitsusse polest, waid perremehhedest tulleb, kes weel orjajad, et põllo=maad ühtetükki sowiwad ja et selle läbbi mümisjeks sündsamad olleksid, siis woib moisa wallitsus keige perremeeeste ossaks anda, omma arwamisese järke, agga moisa wallitsusse loaga ja kihelkonna kohto finnitamisega, maad ueste jaggada ja mis iggaihhe pu=ma=kohha eest moisa wallitsusesele tulleb tehha, sedda möda, kui enne wahhetamisese rendi=maks kaubeldud olli. Koggo konna kord on, jelle peäle wadata, et keik perremehhed ühhel=wisil teniwad, sest et maad ühtewisi jaggatud, ja nende teopäiwi wähhendada, kes made ue jaggamisese läbbi kahjo siise on sanud. Koggo konna made jaggamisese polest perremeeeste kätte petud nou, saab moisa=

wallitsusse loaga kihhelkonna kohto polest finnitatud ja neil polle siis mitte ennam õigust, moisatwallitsusse kdest sedda tassumisse rahha tahta, mis ses §. finnitatud fai

§ 21.

Ei tohhi ükski pu=ma piissem olla, kui kolm tessätini põllomaad ja üllesedda weel ommad aia=maad, heinamaad ja karja=ma. Tallorahwa rent=ma ei woi wähhemas osjas, ei rendi peäle antud, egga müdud sada. Need rendimaad, mis praego piissemad on, woiwad nisugguseks jada. Ue wab=batnikkude asfutamine tallorahwa rent=ma peäl on tükkis ärrakeeldud.

§ 22.

Ei tohhi ei ükski pu=ma, tallorahwa rent=ma piriis, surem olla kui 24 tessätini põllomaad, koh=hase ouemaga, heinamadega ja karjamaga, ja kui tallomehhele ka mitte keeldud ep olle, mitmed pu=ma kohhad osta, mis ühtekokko suremad on kui 24 tessätini, siis polle ommeti mitte lubba, neid ühheks pu=maaks ühhendada, mis surem on, kui tallomehhe teigesurem pu=ma woib olla. Kui tallomehhel ka monned pu=maad on, mis ühtekokko suremad on, kui 24 tessätini põllomaad, ouemaad, heinamaad ja karjamaad arwamatta, siis polle temmal mitte lubba isse ennam harrida kui 24 tessätini. Teised pu=maad peab teiste tallomeestele rahharendi peäle wäljaandma.

§ 23.

Moisawallitsusel on õigus, kui ta kihelkonna koho ees on tõeks teinud, et tahhab sured krawid kaewada, heinamade kastmisselks ehk ma- ja wee-teed tehha, omma tallo rentnikkude maad ärrawötta ja teised maad ehk muud hinda neile asfemele anda, kui krawid ja teed umbes rentnikkude madest läbbilähwad. Dns krawid ja teed tarwis, ja käiwad nemmad ka mitte rentnikko feigeparremast ja tarwilissemast maast läbbi, siis ei woi rentnik made wahhetamist mitte keelda. Kui moisawallitsus ja rentnik ma wahhetamise pärrast teine teisega ei leppi, siis made wahhetamine sünnib nenda, kuida kihelkonna kohhus seab. — Moisawallitsusel polle mitte lubba, maad, mis ta krawideks ja teeks sanud, mu asjaks prukida. — Teeb ta sedda segipärrast, siis sawad ärrawoetud maad endise perremehhe kätte antud, kellel mitte tarwis ep olle, maad ehk muud hinda, mis ta omma ma asfemele sanud, ka tagasi anda.

§ 24.

Jääb pu-ma tallorahwa rentmaast ilma perremehheta, et ükski tallomees tedda ei tahha rentida, siis polle moisawallitsusel sellepärrast mitte lubba, tedda moisa alla wötta. Agga kahjo keelmisfelks ja pu-ma parrandamisfelks, ellomaiade, põldude ja raudwarra polest, saab moisawallitsussele lubba antud, tühja pu-maad kolm aastad järges harrida, agga

pu=maad jäwad, et kül moisa polest neid harritakse, tallorahwa rent=maaks. Kui kolm aastad möda läinud, sawad pu=maad, kellel perremeest ep olle, arwalikkult kihhelfonna kohto hinna arwamisse järke rahharendi peäle wäljapakkutud. Peaks ka kihhelfonna kohto arwatud hinna eest ükski pu=maad wõtma, siis jääb pu=ma weel kolm aastad moisa harrimisse alla, agga saab igga aasta ueste rendi peäle wäljapakkutud. Kui sel wiisil kuus aastat möda läinud, ja rentnikko leida ep olle, kes pu=maad, kihhelfonna kohto arwatud hinna eest, tahhaks rentida, siis jääb pu=ma tükkis mahha ja moisawallitsusjel polle mitte ennam lubba, tedda harrida, kunni rentiad on leidnud. Arono ja kohto maksud ja teggemissed peawad senni, kui pu=ma rentimatta on, moisawallitsusse polest maksetud ja toimetatud sama.

III. Moisa ma-tükkide, ja tallorahwa rent=ma mümisest.

§ 25.

Tallorahwa foggokonna liikmed woiwad iggal aial, kui hinna pärrast korda sawad, üksikud moisa ma-tükkid ehk tallomaid nihästi pärrismoisadest, kui ka moisnikkude ja muud foggodusse moisadest ja kirgo madest Saremaal ennesel pärriseks osta.

See ja. Kui Kuresare linna moisadest tallo kohtasi peaks tallora wale müdama, siis peab mümisse lubba ministri Herra rigi seestpiddiiste asjade tallitseja käest tulles.

§ 26.

Kui rentnik renditud pu=ma eest ostmisese jures seddasamma hinda tahhab maksta ja selsammal aial ja wisil ja sesamma pandi kui teised ostjad, siis on temmal surem õigus pu=ma ostmiseseks, kui teistel.

§ 27.

Moisnik, kes pu=maad tahhab müa, ja rentnikkoga mümisese pärrast polle hoort ühhendanud, peab ühheksa kuud enne Jürri=päwa (23. Aprilli=ku pääw) rentnikkule wiimse temma pu=ma hinda ja mis mümisese jures weel ostja käest küsib, teädaandma. Sedda teädust saab rentnik moisawallitsuse polest ehk moisnikkust isse, kirjaga ehk, koggokonna kohto ees, susannaga. Rentnik peab kwiitungi andma, et ta moisnikko kirja on kätte sanud. Kui rentnik rendi=maad, mis ta käes, moisawallitsuse polest küsitud hinna eest tahhab osta, siis peab temma koggokonna kohtule sedda teädaandma, kes sedda jälle moisawallitsusele kulutab. Siis peab rentnik kauba walmis teggema, ehk käerahha maksta, et temmal nou on, kaupa kindlaks tehha. Teeb rentnik kwe nädala sees, sest päwast, kus tal moisawallitsuse polest kaup pakfuti, kaupa mitte kindlaks, siis lõppeb temma õigus ärra, et pu=ma temmale ennem peab müdud sama, kui teiste ostjatele, ja moisawallitsusel on lubba, pu=maad teise innimese sele sellesamma ehk surema hinna eest müa.

Lisja. Kui moisawallitsus küssitud pu-ma hinna eest pu-male ostjat ei leia ja sellepärast vähema hinna eest tedda tahhab ärraanda, siis on ta kord, sedda uut hinda selsammal wiisil kui enne sedda ja mitte hiljem kui kolm kuud enne Jürri päwa rentnikkule teadaanda, kes kahhe nädala sees, tingitud hinna eest, pumaad woib osta.

§ 28.

Tahhab rentnik pumaad, mis ta käes on, mitte osta ehk kautab esimesse ostmisse õigust ärra ja pu-ma saab teisele müdud, siis peab endine rentnik sel aial, kui § 29 juhatab, pu-ma peält ärralahkuma ja saab moisa wallitsusse polest, tasumisest nelli rubla igga saea rubla peält, küssitud mümisse hinnast.

§ 29.

Kui tallo rendi-ma ennem saab müdud, kui rentimisse aeg täis saab ja mitte rentnikkule, waid teise innimessele, siis jääb pu-ma rentnikko kätte, kunni rendi aeg täis saab, kui mitte rendi teggemisse jures se kaup tehtud sai, et pu-ma müminne rendi kaupa pididi tühjaks teggema. Rentnik peab kui temma tasumisse hinda, nenda kui § 28 kinnitab, on kätte sanud, kontrahdis seatud aial pu-maast lahkuma. Ugga on rentnik töötand, kui pu-ma teise innimessele saaks müdud, pu-maad ennem ärraanda, kui kontrahti aastad ümber on, siis on tal, kui moisa wallitsusse polest temmale teadaantud,

et pu=ma on müdud, pu=maad, tulleswal Jürripäwal, kääst ärraanda, kui agga pu=ma müminne temmale ühheksa kuud enne Jürri päwa kulutud on ja temma tassumisse hinda, mis § 28 finnitab, on fätte sanud.

§ 30.

Tallorendi=ma mümisse jures peawad mümisse kontrahdis keif maksud, mis pu=ma peält kronule ja mudele seäduusse järge tulleswad maksta, holega üllespandud ollema.

§ 31.

Jggaühhel moisnikkul on õigus, ilma et kogokonna liikmeks saab, teise moisa tallorahwa rent=maad osta, agga mitte moisa maaks, waid ühhen=damisfeks omma tallorahwa rentmaga ja ärrarent=misfeks ehk mümisfeks tallorahwa fätte. Rendi=kontrahtid mis mümisse aial tallorahwa rent=ma pärrast maksid, jäwad nüüdki wäggewaks.

§ 32.

Rendasammoti on ka tallorahwa koggofondadel lubba, tallorahwa pu=maad osta, ja on koggofondadel sesamma õigus, mis neil innimestel on, kellel lubba on rendimaad osta.

§ 33.

Keif asjad, mis mübija tallorahwa rent=ma mümisse jures ennesel on tingind, on kauba kontrahdis holega nimmetada, nendasammoti ka keif

kasnud, mis ostjal pu=maast tullemas on ja mübija kasnud otsego ärratasfuvad. Tükkis ärrafeeldud on moisa=mannemattel, nisuggused asjad rent=ma mümisse kontrahdis enne=ele tingida, et müdud pu=ma olgo mis wiisil jälle mübija kätte taggasi tulleb, ja et kui ostja surreb, moisa=mannemattel õigus olleks, päriade käest maksud tahta, ehk nisuggused asjad, mis pu=ma ostmisjega kokko ei sünni.

§ 34.

Ostmisse kontrahtid, pu=made mümisse pärrast, tallorahwale sawad tempeltamatta pabberi peäle kirjotud ja ma=konna kohtust finnitud. Tallorahwa pu=made kauba kontrahtide finnitusse wiis Saremaal, saab fulutatud, nago keiserlik käsk 10mast Mihkli=ku päwast 1864 käesib, ni kauaks, kui keik kohtoseadused Balti kubbermangudes mudetakse. Selsamal wiisil sawad ka ostmisse kontrahtid finnitud, kui moisa=maadest tükkid müdud on, agga siis ükspäiniis, kui neid tükkijä tallorahwast ostetakse; kui teistest innimestest, siis sawad kaubakontrahtid, et moisa=ma tükkid on müdud, Liwlandi Hoowgerihti kohtus finnitatud: Kaubakontrahtid on ka siis keigeüllema kohtus finnitada, kui tallorahwa maad teise moisa alla ostetakse.

§ 35.

Moisa=ma tükkid ehk tallorahwa rentmaast moisa alla wõetud tükkid (wata §§ 8—10) wõiwad,

kui neist agga mitte uut moisa ei tehta, ka innimestele iggaühhest seisusest müdud sada, ilma et neil tarwis on tallorahwa koggokonna liikmeks sada. Moisa=ma tükkide ja selle tükti müminne, mis tallorahwa rentmaast moisa alla on wöetud, kelakse siis ükspäinis ärra, kui moisa=ma mümisse läbbi wähe=maks lähhäb, kui § 4. finnitab.

§ 36.

Et tallorahwas Saremaal kergemal wiisil maad pärriseks wöiksid osta, ja et neil rahhast ostmisseks pudo ep olleks, siis kulutakse neile, et Liimlandi=ma kredit=kassa ka tallorahwa pu=ma ostjatele Saremaal, ostmisseks rahha tahhab laenuks anda. Kui Liimlandi=ma kreditkassa Sare=ma moisnikkudega selle asja polest nou piddand, ja kindral kubberneri Herra nende noupidamist on finnitanud, siis saab teädaantud, kuidas palwe kirjad, rahha laenuks sada, peawad tehtud ja rahha seia sadetud sama. — Ülle sedda saab moisnikko rentereis, moisnikko koias, Kurrefare linnas, tallorahwa heaks kassa seätud ja kassa ramatusse ülespandud, kui tallorahwas seätud kassjud laenude eest tahtwad maksta ehk pead selletada ja on sesinnane kassa sellesamma järgewatmisse ja kohto al moisnikkude polest, kui nende omma rahha, ja sawad ses kassas keik rahha summad pudemade eest wastowöetud, mis tallorahwas tahtwad osta, kui summad täis ep olle kassjude

peäle antud ja ommal aial neile maffetud, kelle kätte peawad tulles.

§ 37.

Kes tallo=rendimaad ennesele pärriseks ostnud, sellel on lubba omma tahtmise järges keif pu=maad kui ka pu=ma tükkid müa, wahhetada ehk ärrarentida, agga ei tohhi ued pu=maad mitte wähhemad olla, kui § 21. finnitab.

§ 38.

On ostetud pu=ma peäl wölad jänud, et keif ostmise hind ep olle selletatud ehk pu=ma, wölla eest pandiks pandud, siis ei wöi pu=ma tükkide müminne ehk wahhetamine mitte sündida, kui keige wöllaandjatte loaga. Agga on pu=ma kredittassa abbiga ostetud, ja moisnik selle wölla eest käemehheks läinud, mis ostmise hinnast wölga jänud, siis ei wöi pu=ma perremees mitte tükkisi omma pu=maast selle moisnikko lubbamatta müa, kes kredittassale pu=ma wölla eest käemehheks läinud.

§ 39.

Kui moisjad pandi al on, siis on pu=made müminne pandi aial, pärrisherra lubbamatta, ärrakeeldud. Lubba pu=made mümisheks ei pea mitte pandi kontrahhtis üllespantud ollema, waid isseärranis antud sama.

§ 40.

Tahhab pärrisherra, kes omma moisa ärrarentinud, pu=ma müa, siis ei wõi moisarentnik sedda mitte keelda. Ugga pärrisherra kord on, moisarentnikkule ni paljo tassjuda, kui ta müdud pu=madest kasso sai:

1) Kui pu=maad rahharendi peäl ollid, siis ni paljo wähhem renti moisarentnikko kääst aastas wötta, kui müdud pu=maad rahharenti makšid.

2) Kui pu=maad mümisse aial teopäiwi teggid ehk ühtlase rahharenti makšid ja teopäiwi teggid ehk wiljarenti makšid, siis peab pärrisherra, igga saea rubla peält pu=made mümisse hinnast, moisarentnikkule wiis rubla maksma. Bolle moisarentnik selle tassumissegaga mitte rahhul, siis on temmal lubba rendikontrahti tühjaks tehha ja moisa pärrisherrale taggasi anda. — Kui ašsi nenda, siis ep olle kummagil, ei pärrisherral egga moisarentnikkul öigust, teine teise kääst tassumist selle kahjo pärrasi nouda, mis kontrahti tühjasteggemisest neile tulnud.

IV. Tallorahwa pu=made rentiminne.

§ 41.

Moisawallitsus ei wõi neist pu=ma kohtadest, mis tallorahwa rent=ma seas on, ja mis ep olle weel mitte müdud, mitte mu wišil kasso sada, kui et ta neid tallorahwa koggokonna liikmedele ärra=

rentib ja möllemad rentimisse hinna pärrast teine teisega leppiwad.

§ 42.

Rentimisse kontrahtid moisawallitsusse ja tallorahwa wahhel peawad ikka firja tempeltamatta pabberi peäle pandud sama, selle moe peäl, mis Liivlandi=ma kommissionist tallorahwa asjade seäd=missesk, kindralkubberneri finnitamisssega, saab käs=tud, ja peawad nemmad kihhelsonna kohtust finni=tatud ja finnitamisse ramatusse kirjotud sama. Kihhelsonna kohhus peab selle peäle waatma, et rendi kontrahtid nenda sawad tehtud, kui järreltulle=wad seädmissesed käskiwad ja et nende sees ühtegi ep olle üllespandud, mis kässso wasto on.

§ 43.

Iggauühhes moisa wallitsusse ja tallorahwa koggokonna liikme wahhel tehtud kontrahtis peab iggakord ja holega üllespandud ollema:

1) Pu=ma nimme, mis rentnik rentind, keige põldudega, heinamade ja karja=ma ja mu madega, mis selle pu=ma järge on.

2) Mil wiisil ja mis keeldustega rentnikkule pu=ma antud ja ustud on.

3) Kui kauaks rendikaup tehtud on.

4) Mis luggu pu=maga, ellamisse maia ja mu honetega, kiwvi aidadega, krawidega ja teiste

asjadega on, mis raudwarra pu=ma järke on (se on: mitto hoost, härge ja suwilja seemneks perremees sanud) ja mis iggäüks raudwarra tüf rahha=hinna peäl wäärt on (wata § 57 neist seädmistest).

5) Kui palju ja mil aial tingitud rahharent ehk wiljarent peab maksetud sama, ja kui rahha wilja assemel woib maksetud sada, kui palju rahha, wilja eest, tulles maksta. (§ 45).

6) Kui palju rendiandja rentnikkule tassumisse hinda peab maksuma, kui rentnik omma warra ja kulloga, agga moisawallitsusse loaga, ehitamissed ja pu=ma parremaksteggemissed on lõppetanud, nago nimmelt soode kuuwatamist, krawide kaewamist ja karja=ma muudmist põllomaaks ehk heinamaaks. Rendiasammoti ka, mis rentnikkul rendiandjale tulles maksta, kui rendiandja omma kulloga, rentnikko loaga, rendi aial, nisuggused ehitamissed ehk parremaksteggemissed on teinud.

Ülle nende asjade woiwad rendikontrahtris, kui möllemad kontrahtri teggiad ühhes nous on, keisuggused teised leppitussed, kui nemmad agga nende seädmistest ja muu käskude wasto ep olle, ülle=spannud sada. — Rendiandjal on õigus rendiwõtja käest trahwi rahha tingida, kui rentnik seätud aial renti ei maksa, trahwi rahha ei wõi mitte suurem olla, kui kuus protsenti aastasest rendirahhast.

§ 44.

Rendikontrahtid pu-made pürrast, mis tallorahwa rentmaal on, ei pea lühhema aia peäle tehtud sama, kui kahheteistkümnne aasta peäle. Esimeste korda, kui rahwas teo-orjussest rahha rendi peäle sawad, saab lubba antud, kui perremehhed sowiwad, nendega kontrahhi kue aasta peäle tehha. Üllesedda antakse rentnikkudele lubba, esimeste kolme aastade sees pürrast rahharendi kauba teggemist, igga aasta Mihkli päwal (se on 29mal Septembril) pu-ma rentimisest ennast lahti ütelda. Ugga antakse rentnikkudele ka sedda lubba, kui kuus rendi aastad ümber on, siis weel kues aastaks kontrahhi aeg pitkendada ja polle moisawallitsusel mitte öigust, sedda neile keelda, kui rentnikkud tulleswa kues aastaks, igga rubla peält kümme koppikut rendirahha, jure pannewad.

§ 45.

Sest päwast, kui needsinatsed seädmissed kullatasse, on ued teoorjusse ehk pole teoorjusse ja pole rahharendi kontrahhid tehha, tükkis ärrakeeldud, keif rendimaks pu-ma eest peab kontrahhis ükspäinise rahha ehk wilja peäl üllespandud sama; kui wiljarenti maksetakse, siis peab kontrahhis üllespandud ollema, kui paljo willi, rahhaks arwatud, rendi rahha teeb, ja siis ei wõi kontrahhis kinnitud hind, keige kontrahhi aial, ei suremaks egga wähhemaks tehtud

sada. Rentnikkudel on lubba, töötud wiljarenti iggal aial kontrahtris finnitud rahhaga selletada, agga temma peab kaks kuud enne seätud renti maksmisse aega, moisawallitsussele teädaandma, kas temmal nou on renti wiljaga ehk rahhaga maksta. Rendikontrahtid, mis läbbi rentnikkud töötand pu-made eest moisawallitsussele teopäiwi tehha ja ülle wilja weel teised kohtud, jäwad muudmatta finnitud kunni Jürripäwani 1868, kui kontrahtid ka kae-maks ehk raiamatta aiaks tehtud on. Jürripäwast 1868 sawad endised teoorjusse kontrahtid rahha-rendi kontrahtriks, nago §§ 49. 50. ja 51. neist seädmistest finnitab, mudetud.

§ 46.

Uasta aial nende seädmistest fulutamissest peawad keik teoorjusse kontrahtid, mis susannaga on tehtud ja nisammoti keik jüt sadik olnud waiksed ehk ilma otsata teoorjusse kontrahtid (se on nisuggused, kellel otsust ep olnud seätud ja mis muudmatta ni kauaks jäid, kunni rentnik omma teopäiwi teggi ja pu-maad käest ärra ei annud) kihhelfonna kohto kostusse al, koggokonna kohto jures üllesantud ja üllespandud sama, selle jures peab üllesantud sama, kui palju teopäiwi iggaühhel rentnikkul tehha on nende kontrahtide järge, mis susannaga ehk waiksel wiisil tehtud, mil aial ja mil wiisil neid tulleb tehha, nihästi suil kui tallisel aial. Meedsinnatsed kontrah-

tid ei maksa ka mitte kaueminne kui 23ma Aprilli kuuks 1868. Berremehhel on lubba, enne kui se aeg kätte jouab, omma pu-maad ärraanda, kui nemmad moisawallitsussele ärraandmisse nou Mihkli päwal (29mal Septembril) teädaandwad ja järrel tulleswal Jürripäwal (23mal Aprillil) ärraandwad. Jättab rentnik, kes teopäiwi teeb, sel wiisil omma ennese tahtmisse järke pu-maad ülle, enne 23mal Aprillil 1868, siis jääb tassumisse rahhast, mis § 50. finnitab, ilma. Nendasammoti polle moisawallitsusfel mitte öigust, ratamatta aia peäle tehtud ehk waitsed teoorjusse rendi kaubad enne 23mal Aprillil 1868 rahharendiks muta, ja temmal polle ka mitte öigust teoorjusse rentnikko enne sedda aega pu-ma peält lahti lasta, siis ükspäinik kui § 52. 3mas tüf neist seädmistest sedda lubbab.

§ 47.

Teopäwad, olgo nemmad ennemiste kontrahtide läbbi seätud, ehk aega möda seks sanud ja nenda, kui § 46. neist seädmistest finnitab, koggokonna kohtule teädaantud, ei wõi nüüd moisawallitsusse polest, ilma tallorahwa tahtmisfeta, polestki rohkemaks tehtud ehk ühhegi wiisil mudetud sada, mitte ükspäinik päwade arro polest, mis agga pumaalt on tehha, waid ka kui paljo päiwi näddalaks ja mil aial nemmad on tehha. Jõseärranis kelakse ärra, ennam kõrwa ehk pitkad päwad tahta ja tallised teopäwad

fuisel aial lasta tehha ehk ühhest aastast järrele tulles aasta sisse. Ülle sedda peab ku pärrast igga teorentnikkoga tehtud teopäwade pärrast arro tehtud sama.

§ 48.

Ülle rent-kontrahtide, kus keif rendimaksud rahhaks arwatakse, on moisawallitsusfel lubba rentnikkudega isse kaubad tehha, et nemmad ühhe ossa rendirahhast selle läbbi tasfuwad, et monned tööd ennese ossaks wötwad; ni paljo kui tö eest palk on tingitud, saab rendirahhast mahhaarwatud. Kui nisuggused kaubad, et üks ossa rendirahhast tö läbbi peab selletud sama, peawad kindlaks sama, nenda et moisawallitsus rentnikkuid kohto läbbi kauba täitmiseks jouab sundida, siis peawad kirjotud ja kihhelkonna kohto polest kinnitud ollema.

Nisugguste kauba teggemisse jures peawad alnimmetud käsfud täidetud sama:

1) Saab moisawallitsusfest tallo rentnikkudele lubba antud, ühte ossa rendirahhast töga selletada, siis tehtud tö hind saab rendirahhast, tehtud kaupa möda, mahhaarwatud. Ugga moisawallitsusfel polle mitte õigust nisuggust tööd rahharendi assemel küsfida. Sellepärrast ei sa tö kauba sees ka mitte kinnitud, kui paljo tööd rentnikkud peawad teggema, ja saab

tö hulf rentnikkude peäle pakkumisse ja moisaWANNE-
 matte wastowõtmisses, osaks antud, kes tööd, nago
 tarwis on, rahharendi eest wastowõtwad. Selle-
 pärrast saab nisugguste kauba teggemiste jures hind
 ükspäinisi finnitatud, mis järge tehtud tööd rendi-
 rahhast sawad mahhaarwatud ja kuidas moisaWALLIT-
 jusse polest rentnikko tehtud tö igga näddalas saab
 üllespantud.

2) Sowib moisaWALLITSUS, et rentnikkudest mon-
 ned tööd peaksid tehtud sama rahharendi mahha-
 arwamisses ja töötab need tööd rahharendi assemel
 wastowõtta, siis peab feige töde hulf ja hind, mis
 rentnik ennese peäle wõttab kauba teggemisse jures
 holega üllespandud ja rahhaks arwatud ollema, ja
 iggal ligil teopäwadest omma hind finnitud ollema,
 nago hobbose ja jalla päwadel, tallisel ja suisel aial.
 — Mõllemattel kauba teggiattel on õigus, töde
 assemel rahha küsida ehk maksta, ni paljo kui
 kauba sees nimmetatud on, se on et rent rahhaga
 wõib maksetud sada ja et mitte tarwis ep olle, et
 rahharendi assemel tööd peawad tehtud sama.
 Uggas kes mõllemattest töteggemist ärrakelab, se peab
 kuus kuud enneminne teisele sest teadust andma, kui
 töteggeminne peab ärralöppema. Keige töde hind,
 mis läbbi, aasta aia sees, rentrahha ossa saab tas-
 sutud, ei pea surem ollema, kui neljas ossa sest
 rendirahhast, mis rentnikkul aastas on maksta.

3) Mõllemal korral ei või kauba teggemised rahharendi oõsa tõga ärraselletada mitte kauemaks, kui kolme aasta peale tehtud sada.

Liõssa. Holetuma tõde täitmise pãrrast kauba teggemise jãrge, kellest se §. rãgib, sawad rentnikkud nenda kui kãst kãssib, summitud ja trahmitud, agga ei sa rentmaast lahti. Rentma wõib siis õtspãinis nende kãest ärrawõetud sada, kui nemmad rentkontrahti ei tãida, nenda kui § 52. 3mas tük neist seãdmistest õppetab.

§ 49.

Sarema moisnikkud, kelle moisades rentnikkud teorenti ehk kahhesugguse renti, raiamatta ehk waiõse kontrahtide ehk nisugguste kontrahtide jãrge on maksnud, mis mitte enne Jõrripãwa 1868 ärra ei lõppe, tõotawad rentnikkudega kaupelda, et feik teo ja kahhesuggune rent rahharendiks sawad. Sõnnib kaup, siis peawad moisawannemad rentnikkudega rendikontrahtid teggema, kelle siõse õllespanna on, kui palju ja mil aial rentnik teopãwade ja kahhesugguse rendi eest, rahha renti peab maksma. Nisuggused kaubad peawad enne 15ma Mõhõliku pãwa 1867 tehtud ja moisawallitsusse poleõst kihõlõkonna koõhtule teãdaantud sama. 23mast Jõrrikuust 1868, peawad feik teorendid rahharendiks mudetud õllema ja ei pea õssimesõsed rahharendi kontrahtid mitte wãõhem, kui kuesõ aastaks (§ 44.) tehtud õllema, 23mast Aprilli kuust 1868 hakkatud.

§ 50.

Kui 15maks Mihkli-ku päwaks 1867 moisawallitsus tallorahwaga nenda kui mödaläinud §. käsits, ei leppi, et teo- ja wiljarent rahharendiks mudetud saab, siis peab rentnik Mihkli päwani 1867 moisawallitsussele ja fihhelfonna kohtule teädaandma, kui palju rahharenti temma pu-ma eest tahhab anda. Siis peab moisawallitsus omma poolt kahhe nädala sees teädaandma, kas temma pu-maad endise rentnikkule temmast pakkutud rendirahha eest tahhab jätta ehk kas temmal nou on, endist rentnikko pu-ma peält lahtilasta ja pu-maad teise rentnikkule anda. Kui eesimenne luggu on, siis jääb pu-ma endise rentnikko kätte ja rentnikkust pakkutud ja moisawallitsussest wastowöetud rahharent jääb rahhakontrahhi alluseks, nago § 49. seab. Agga kui wiimne luggu on, siis on moisawallitsussel lubba, Jürripäwast 1868 rentnikko lahti lasta, agga temmale ni palju tassumisse hinda maksta, kui rentnik fihhelfonna kohtus aastase renti pakkus ja ülle sedda, mis rentnikkul pu-ma parremaks teggemiste eest sada on, kuidas nende seädmiste § 55. kinnitab.

§ 51.

Tassumisse hinda teo ja kahhesuggust renti rentnikkudele, kellest § 50. rägib, peab ka neile perremeeestele antud sama, kelle kontrahtid enne Jürri-

päwa 1868 otsa lõppewad. Kui rendiandja ja rendiwõtja kontrahstist ennast lahti ei lö, siis wõiwad nisuggused kontrahstid waikseste Jürripäwani 1868 pitkendatud sada.

Lisja. Keit kinnitamisfed, kenneft §§ 49, 50 ja 51 rätiwad, et teo ja kahhesuggune rent rahharendiks peab mudetud sama, ja loaga et rahha rent wiljaga seätud hinna järge woib tasjutud sada, — käiwad ka neuwe rendi kontrahstide peäle, kes ühte rendi oßja rahhaga, ja teist teopäwade eht mu asjade, kui wiljaga, selle-tada seäbsid.

§ 52.

Rendi kontrahst woib enne rendi aia möda-minnemist ükspäinis siis tühjaks tehtud sada, kui

1) mõllemad kaubateggiad sellega sündiwad;
 2) kui pu=ma saab müdud, ja tähhelepannakse, mis § 39. selle polest kinnitab;

3) kui kihhelfonna kohhus kohtomoistmisse läbbi sedda käsfib

a. kui rentnik ühtepuhko omma rendi kaupa tühjaks teeb, et kül tedda täitmisfels sunnitakse;

b. kui rentnik pu=maad waesemaks teeb nisugguste teggude läbbi, mis rentkontrahstiga ühte ei sünni, ja mis läbbi moisawanne-mattel arwalik kahjo sünnib; —

- c. kui rentnik waesusse parrast rendirahha ei woi maksta;
- d. kui rentnik töeks võib tunnistada, et moisionik ehk temma wallitseja ommalt poolt rendikontrakti on muutnud;
- e. ehk kui rentnik omma pu=maad teise rentnikkule on annud, ilma moisaherra ehk temma wallitseja loata; (§ 63).

Liisa 1. Rentnik võib kontrakti tühjasteggemist a. b. ja c. parrast selleläbbi ärrakeelda, kui ta kõwta käemehhe toob, et ta rendi kaupa parreminne tahhab täita ja moisawallitsusele sedda kahjo jouab tassuda, mis rendi kauba tühjasteggemisse läbbi on sündinud.

Liisa 2. Üllesedda samad teoorjuse kontraktid ja kahhesugguse rendi rentkontraktid nende seadmiistes §§ 45, 46, 49, 50 ja 51 juhhatatud moe läbbi tühjaks tehtud.

§ 53.

Kui rentmisse kontrakt ennem saab tühjaks tehtud, kui kontrakti aeg täis on, sest et teine neist kontrakti teggiatest sedda küsib, nenda kui 3. tüf mödalainud §. sedda lubbab, siis võib kihhellonna kohhus ka tassumisse hinda seada, mis sellest tulleb maksta, kes rendi kaupa ep olle täitnud, selle kahjo parrast, mis temmast teisele on tehtud.

§ 54.

Tahhab moisawallitsus, kui rendikontrakti aeg täis on, pu=maad rentnikkule wanna kaubaga mitte

jätta ja moisawallitsus ei leppi rentnikkoga mitte ue kaubaga ue rent kontrakti teggemiseks aegfaste, siis ei pea moisawallitsus mitte hiljem, kui Mihkli päwal enne kontrakti lõppetust rentnikkule kulutama, mis isse asjad küsib ja mis aastase rahha makso eest temma rentkontrakti tahhaks uendada. Sedda kulutust saab moisawallitsusse polest rentnikkule, koggokonna kohto kuuldes, susannaga ehk kirjaga, kwitungi wasto, kulutusse teggemise aial tehtud. Rentnik peab kahhe nädala sees pärrast kulutust koggokonna kohtule teadaandma, kas tenima moisawallitsusse küsimittega sünnib ja rendikontrakti tahhab uendada. Siis ei pea temma mitte hiljem kui Neäripäwal, kui moisawallitsus sedda küsib, omma töötusse täitmiseks ni paljo rahha pandiks sissemaksuma, kui temmale esimesel rendirahha maksmise aial tulleb maksta. Sedda rahha ei tohhi ennam olla, kui pole aastase rendirahha. Sest pandirahha maksmisest wõib rentnik lahti sada, kui temmal teist panti on, mis moisawallitsusse polest wastowõtakse. Kui rentnik üllewel nimmetud teatust ei te, egga pandi rahha ei maksa ehk muud kindlat panti makso eest wälja ei panne ja nenda moisawallitsusse küsimittega ei leppi, siis polle temmal õigust, pu-maad ennesel hoida. Siis on moisawallitsusl õigus, kui kontrakti aeg mödaläinud, rentnikko pu-ma peält lahti tehha, agga peab temmale, sedda tasumist arwamatta, mis temmal

nende seädmiste § 55. möda, pu-ma parremaks-teggemiste eest tulleb maksta, weel temmale isseärralisse tassumisje maksuma, nenda kui nüüd seätakse: Olli tühjaks tehtud kontrakt wähhem kui 24. aasta peäle tehtud, siis saab lahti sanud rentnik ni paljo tassutud, kui kolmekordne wahhe, mis wiimse aastase rendi ja moisawallitsusje polest tahhetud ue aastase rendi wahhel on. Agga olli wanna rendikontrakt 24ja ehk weel ennam aasta peäle tehtud, siis saab rentnik, kes lahti saab tassumist, mis kaks kord ni suur on, kui üllewel nimmetatud wahhe on.

Lisja 1. Kui rentnik kohtomoistmisse järge, nago nende seädmiste 3. tük § 52 öppetab pu-maalt lahti sanud, siis ei olle temmal õigust, tassumist mis kes §. seätud on, kätte sada, agga woib pu-ma parremaks-teggemisse tassumisje, nenda kui § 55 finnitab, nouda.

Lisja 2. Mis tassumist nende rentnikudele tulleb maksta kes teorendi, mu rendi ehk kahhesugguse rendi peäl ollid, on üllewel § 50 ja 51 finnitud.

§ 55.

Sedda tassumist arwamatta, mis mödalainud § 54. finnitab, peab rentnik, kes pu-maalt lahti saab, kui kontraktis posse üllespandud, kui paljo ja mis tassumist temma nende pu-ma parremaks-teggemiste pärrast, mis temma moisawallitsusje loaga on teinud, peab sama, selle tassumisjega rahhul ollema, mis kihhelkonna kohhus temmale moistab. Nisuggu-

seks parremaks teggemiseks arvatakse, kui rentnik omma kulluga uut ellamisse maia ehk muid maiasi omma ehk moisa pudest, kiwvidest ehk klinkridest on ehhitanud, krawide kaewamist soode kuiwatamiseks ehk heinamade kastmiseks, põldude kuiwatamist kinnifattetud krawidega, metsa külwamist, karja=ma muudmist põldudeks ja heinamaaks. Nisugguste parremaks teggemiste hinda ärraarwamisse jures moistab kihhelkonna kohhus, kui palju teif asjad wäärt on, mis rentnik parremaks teggemisse jures on kullutand, neid arwamatta, mis rentnik moisa polest ehk koggokonnast ilma rahhata sanud, kui ta teif kullutusfed, mis rentnikkul on olnud ja arwab jure, mis rentnikko omma töö maksis. Kui nende ehhituste ja teiste töde hind on leitud, siis sawad kaks ja üks pool protsenti igga aasta peält, sest aiast mahhaarwatud kui töö walmis sai, kontrahti aia lõppemiseks, et perremees neist parremaks teggemistest isse kasso on sanud. Liwlandima komis-sion tallorahwa asjade seadmiseks saab kasko, kihhelkonna kohtudele nisugguste hinda ärraarwamiseks laiemad õppetussed anda ja Riia, Tallinna ja Kura=ma kindralkubberneri kinnitamisega toimetada.

§ 56.

Rentnikkul on õigus mitte ennem pu=maast lahkuda kui ta moisawallitjusse polest neid tasu=

misfi kätte on sanud, mis § 54. ja 55. järke teinmale lubbatud. Selle wasto on moisawallitsussel jälle õigus rentnikkule mitte lennemis lubba anda, omma asjo pu=ma peält ärrawia, kinni rentnik, mis tal wõlga jänud, on maksnud ehk maksjo eest panti pannud.

§ 57.

Raudwarra, mis tännini igga pu=ma jures olnud ja pu=ma jure ka peab jäma ei wõi pu=maast lahutatud, ei rentnikko lastest päritud, egga wõllalistest, wõlgo ärramaksimisefes ärrawoetud sada. Tallorahwa seadusse ramat, 1819 wäljaantud, kinnitab, et Saremaal peab ollema raudwarraks pooladdra pu=maal hobbone ja paar härga, kolmikul hobbone ja härg ja werendikul hobbone ehk paar härga. Kui rahharendi kontrahtid tehakse, siis jäetakse möllematte kaubateggiatte hokes, selle polest teine teisega leppida, kas rentkontrahtidest raudwarra pu=ma peäle peab jäma ehk suremaks sama tehtud. Suremad raudwarra ei lubbata olla, kui pooladdral: 2 hoost ja 6 sarwelist ja 12 wakka suiwilja seemneks, ja werendi pu=maal pool ossa üllewel nimmetatud raudwarrast ja kolmikul: hobbone, 4 sarwelist ja 9 wakka suiwilja seemneks. Selle pärrandusse jagamisese jures, kes surema raudwarra murretsenud, saab raudwarra ikka selle ossaks arwatud, kes rentma saab. Keif tö lomad, mis ülle surema raud-

warra on, ei sa enam raudwarra's arwatud, waid on rentnikko warra.

Li 8 ja. Saab raudwarra suremaksjamine, rentkauba teggemise jures, moisa wallitusse polest rentnikkule peäle pantud, siis peab se kaup rent kontrah'tis seisma ja ka tasjuminne, mis rentnikkul rendi=ma ärrarentia'st selle eest sada on.

§ 58.

Kui raudwarra rentnikko holetusse läbbi enam täini käes ep olle, siis on ärrarentijal õigus, rentnikkul, raudwarra täitmisef's mitte wähhem, kui aasta päwad aega anda. Kui rentnik selle aia sees raudwarra ei täida, siis on rendiandjal õigus kihhelkonna kohto palluda, rendijat lahti lasta, nenda kui nende seädmi'ste 3. tük § 52. käs'ib.

§ 59.

Ku rahharendi kontrah'tid tehtud on, siis peawad rentnikkud, kui se ka kontrah'tis mitte ep olle nimmetud, isseennese, omma laste ja sullaste eest keik krono ja ma=maksud, maksma ja tööd teggema, mis neile ehk nende pu=madele peäle pannakse, olgo hingede ehk perrede peält. Agga selle wasto on ärrakeeldud, tallorahwa rent=ma rentnikkudele kauba teggemise jures nisuggused maksud peälepanna, mis moisa dele ehk moisnikkudele tullemad maksta.

§ 60.

Et kül pu=ma rentnikkul rendiandjast rentkontrahtis õigussed (Servitute) lubbatakse, siis peab kontrahtis holega nimmetadama, kellele nimmelt, kui palju, mis kohhal ja mil aial nisuggused õigussed lubbatakse, ja kui kauaks.

§ 61.

Rendiandjal ep olle õigust tahta, et pu=ma rentnik, kui ta seätud aial rendirahha ep olle maksnud, hoort kontrahti õigussfest ilma on. Rendiandja wõib, kui tahhab, omma wõlla kohto suntusse läbbi rentnikko warrandussfest lasta ärramaksta. Agga on rentnik teisel makso aial jälle ni holetu ja rendiandja sel wisil sunnitud, teist korda wõllalissega kannatada ehk kohto läbbi wõlla sissesundida, siis on temmal õigust, kontrahti otsasamist ja rentnikko lahti lastmist pu=maalt kohto abbi läbbi tahta, nenda kui nende seädmiiste 3 tüf § 52. kässeb. — Du rentnikkul poeg ehk endisest rentnikkust kinnitatud pärria, (wata tallorahwa seädus, aastast 1819. § 400 — 438). siis on selle pärrial õigus tahta, et rendikontrahti õigussed ja maksmiszed temmale sawad peäle pantud, kui temma agga kue näddala kohta endise perremehhe wõlla maksab. Nisuggune wõlg ei tohhi surem olla, kui aastane rent. Du rendiandja lubband, et rentnikko wõlg suremaks sa-

nud, siis saab wõlg, mis ülle aastase rendi käib, rentnikko omma wõllaks agga mitte pu=ma wõllaks arwatud, ja ei wõi rentnikko järgemisest, kes ta assemel pu=ma peäle hakkand, küsitud sada. Lahti sanud rentnikko pärria ei wõi sunnitud sada rendikontrahhti, mis endise rentnikko holetusse läbbi sai tühjaks tehtud, ennese peäle wõtta ja täita.

§ 62.

Saab rent=ma rentnikko surma läbbi tühjaks ja temmal on lapsi, siis polle ärrasurnud rentnikko pärrial mitte ükspäiniis õigus waid se on ka temma kohhus, renti, nenda kui rentkontrahhtis kinnitud on, eddasi aiada ja ei sa muido sest lahti, kui temma pärrandust mitte ülle ei jätta ja temma nenda pärriaaks ennam ei woi arwata. Keikide kapärriatte ütleminne, et nemmad pärrandust ei tahha, teeb ka rendiandjat keikidest kontrahhti töotustest lahti.

§ 63.

Kui rentnik ka mitmeks aastaks rendikontrahhti teinud, siis polle temmal õigust pu=maad ehk pu=ma jaggo teiste innimeste kätte ilma pärrisherra loata ärrarentida ehk teise rentnikkule anda.

§ 64.

Kui üks pärrisherra omma moisa ühhe teisele ärrarentind on, siis on rendiandjal se on pärris-

herral ka rendiaial õigus, teoorjust ommas moisa rahharendiks, muta ja polle moisa rentnikkul mitte õigust sedda keelda. Moisnik peab rendikontrahtidial feif renti, mis ta pu-made rentnikkude käest saab, moisa rentnikkule andma. Ue moisa harrimisse moe ja rahha wäljapannemisse pärrast, tulles pärrisherral moisa rentnikkoga leppida. Kui nisuggune leppitus korda ei sa, siis on pu-ma meeste teoorjuste muudmisse jures rahharendiks, moisa rentnikkul õigus omma rendikontrahdist ennast lahti lüa, agga kui temma moisa rentnikkuls tahhab jäda ja teoorjust rahharendiks muta, siis peab temma ommast käest feif moisa tallitsemisfeks tarwilist kullo teggema ja polle pärrisherral mitte tarwis, temma rahha wäljapannemissed ennem tasfuda, kui rendi aeg täis sanud. Sest summast saab weel ni paljo mahharwatud, kui moisa rentnik, sest aiast, kui ta palgalistega moisa hakkas harrima, kasso on sanud.

Lisja. Keikide moisades, olgo nemmad enne nende seadmiste kulutamist rendi peäle antud ehk pärrast sedda, peab teoorjus selle aia sees, kui § 49 käsfib, rahharendiks mudetud sama.

§ 65.

Nende moisades, mis moisnikkude waeste laste pärralt on, ehk ka nisuggused moisad, mis üllewaatjatte hoidmisse holeks kohto polest antud on, sawad teoorjuste kontrahtid selle aia sees, mis § 49. käsfib

nende nimmetud wöörmündritest rahharendi kontrah-
tideks mudetud ja peawad nende kohtudele, kes wöör-
mündrite ülle seätud, omma kauba teggemisest arro
teggema.

§ 66.

Need kässud, mis IV. jäus nende seädmistest
üllespandud on, on agga nende ma-kohtadele antud,
mis nende seädmiste § 7. järge, tallorahwa rent-
maaks nimmetakse. Moisa=ma tükkide rentiminne
jäab tükkis rendiandjatte ja rendiwõtjatte holeks,
kudda teine teisega leppiwad ja ei sa siin finnitud
ei made tükkide surus mis renti antakse, ei aeg kui
kauaks egga hind kui palju renti nende eest antakse
egga moed, kuidas matükfid ärrarenditakse ja ilma et
tassumisse hinda neile finnitakse, kes kui rendi aeg
möda läinud, jälle maad peawad kätteandma.

**V. Nende seädmiste kulutaminne ja jär-
gewaatminne et neid täidetakse.**

§ 67.

Kui needfynnatsed seädmisfed finnitatud on, siis
saab järgewaatminne, kas need seädmisfed öiete on
saksa= ja ma=kele ümberpantud, et ümberpannemisfed
Saremaal kulutakse ja täidetakse ja kui nende seäd-
miste pärrast peaksid küssimisfed ja kaksipiddi mötle-
misfed tousema, siis nende öigeksmoistminne ja ülle-

üldse et need seädmisfed sawad holega täidetud — sedda feif antakse Liivlandi=ma kommissioni kätte tallorahwa asjade seädmisfeks ja seätakse et monned fest kommissioni liikmedest tallorahwa luggu Saremaal isseärranis peawad toimetama. Liivlandi moisnikfude sadiko ja Ria linna sadiko assemel peab Sarema pärris moisnikfude soust üks sadik seäl jures ollema, kui sefinnane kommission kous on.

Liisa. Kui ses jäus Liivlandi=ma kommissionist tallorahwa asjade seädmisfeks Sare=ma asjade pärrast nou petakse, siis woib selle kommissioni ühteluggu liikme assemel kronomoijade wallitsusfest, kui sefinnane wallitus kimdralkubberneriga ühhes nous on, üks teine krono moijade wallitsuse life, kes Sare=ma asjade lugguga tuttau on, ärrawallitsetud sada.

§ 68.

Järgewaatomisfeks et needsinnaatsed seädmisfed saaksid kulutud, küssimiste wahheteggemisfeks wahhe pärrast tallorahwa rent=ma ja moisa=ma wahhel, madewahhetamisse ja mu küssimiste pärrast, mis järgekatsumist moijades ja nobbedat löppetamist tarwitab — saab Saremaal tükkiks aiaks isseärranis jaggo Liivlandi=ma kommissionist tallorahwa asjade seädmisfeks seätud. Selle jäo üllem on wallitseja Landrati herra, kaks liikmet krono polest, teine kindralkubbernerist ärrawallitsetud, teine kronomoijade wallitsuse polest ja kaks sadikut Sarema moisnik-

Kude polest, kedda siis wallitsetakse kui keif Sarema moisnikkud noupiddamisse pärrast kous on, kui nende wallitsemist, landtagi polest, ei sa moisnikko konwenti osfaks jätud.

§ 68. Kui wägga raste asjade pärrast nou petakse, siis jäetakse Lantrati holeks Lantmarsfalli herra noupiddamisse abimehheks palluda, agga temma õigus on ükspäinis nou anda.

§ 69. Selle jäo kirjotuse kulluks saab kohto maksu summast, kui ni paljo tartwitakse, kummi 150 rubla aastas antud.

§ 69.

Sarema tükkiks ajaks seätud kommissjoni jaggo tallorahwa asjade seädmisses, saab Sarema jauks Liwlandi ma kommissjonile tallorahwa asjade seädmisses alla heidetud, saab temmast käskusi kubberneri kae allapannemissega, sadab omma arroandmisses temmale ja wöttab temma juhhatamiste ja tahtmisses järke tehha.

§ 70.

Sarema jäo osfaks Liwlandi ma kommissjonist tallorahwa asjade seädmisses jääb kindrakubberneri kinnitamissegaga nimmetada, mis asjad nimmelt, ülle neid mis § 16. ja 20. nimmatud, tükkiks aiaks seätud jäust woiwad lõppetatud sada ja mis asjad kommissjonile tallorahwa asjade seädmisses peawad ette pantud sama, ülle sedda sawad, nende asjade

moistmised, mis tükkiks aiaks seätud jao osaks antud on, kui mõllemad frono polest seätud liikmed surema jao liikmettega ühhes nous ep olle komis- sionile läbbikatsumisefeks ette pantud, ja mitte muido, kui kindralkubberneri kinnitamisfega, walmis sadetud.

§ 71.

Keik Sarema üllemad ja kohtud peawad ni hästi Sarema jao, kui ka tükkiks aiaks seätud Sa- rema jao Liivlandi ma komisssioni tallorahwa asjade seädmisfeks tahtmised täita.

§ 72.

Kui needfynnatsed seädmised kulutatud ja tallo- rahwa rendi- ma ja made wahhetamine Saremaal lõppetud on, saab kindralkubberneri osaks jäetud, tükkiks ajaks seätud jao komisssionist tallorahwa asjade seädmisfeks lõppetada, kui temma tö otsa lõppend. Siis peab keik asjad, mis selle tükkiks aiaks seätud jao kohhus olli Sarema jäust Liiv- landi ma komisssionilt tallorahwa asjade seädmis- feks, toimetud sama.

§ 73.

Sarema moistnikkude osaks jääb, needfynnatsed seädmised muta ja parrandada, kui nemmad arro sanud, et asfi tarwis ja kasfulinne on, ja seätud

wisil sellepärast lubba küsida. Nagga muudmisel ei pea mitte Sarema tallorahwa luggu seadmisel wastasel ollema ehk tallorahwa õigust wähhendama.

Sia alla on Keisri ministri herra rigi seestpidiaste asjade tallitseja rigi sikkertar **Walujew** omma kät pannud.

Sellega tunnistakse, et sefinnane makele seaduse ramat ühte lähhäb selle trükkitud wennekele seadmisega, ja antakse lubba trükki alla panna Liwlandi ma tallorahwa asjade kommissiõni polest.

Riga, 10. Mail 1865.

Liwlandi=ma Kubberner **Dettingen.**

L. Baron Sof,
Kommissiõni=Sikkertar.

Kangaroo group 2, Distal 24 1/2 Copied
and Just before Larup
also circa 1/2 fall.

EESTI
RAHVUSGRAAMATUKOGU
AR

2 ARI-09-00588

